

University of Groningen

Paasgebruiken in Denekamp en Ootmarsum. De oorsprong.

Braakman, W.A.

Published in:
Jaarboek Twente

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2003

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Braakman, W. A. (2003). Paasgebruiken in Denekamp en Ootmarsum. De oorsprong. *Jaarboek Twente*, 42, 80-89.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Wim Braakman

Paasgebruiken in Denekamp en Ootmarsum. De oorsprong.

IN TWENTE HEBBEN twee bijzondere paasvieringen tot heden stand gehouden. Het gaat om het 'paasstaakhallen' in Denekamp en het 'vlöggelen' in het dicht- bij gelegen Ootmarsum. Het zijn vieringen die nu in de kalender van Christelijke feestdagen vallen, maar waarvan eenieder een heidense oorsprong vermoedt, die verder in het duister gehuld is. Zo bijvoorbeeld De Jager: "Een bijzonder paasgebruik waarvan niemand de oorsprong kent, vindt nog jaarlijks in Denekamp plaats 'het paasstaakhallen' ." ¹ Men vermoedt "vruchtbaarheidsrituelen" en voor het

het vlöggelen wordt een oorsprong gezocht in heidense reidansen, een rondgang van kloosterlingen uit het Stift Weerselo of geselbroeders, flagellanten die zichzelf geselden en in groepjes rondtrokken om Gods toorn af te wenden. Ook worden genoemd een paasprocessie en de theorie van P. Abels, die er een vreugde-uiting van de katholieke inwoners over de herkrege vrijheid van 1795 in ziet. ² De Twee feesten in Denekamp³ en Ootmarsum lijken verwant, maar het is onduidelijk wat hun gemeenschappelijke bron zou kunnen zijn. Laten we de feesten eens nader bekijken

Vlöggelen

Voorafgaand aan het eigenlijke vlöggelen zijn de acht 'poaskeerls' al een paar dagen actief met het opbouwen van de paasbult en het inzamelen van geld door het verkopen van de 'Poasbreef'. Op de eerste paasdag , tegen vijf uur, verschijnen

Poaskeerls Ootmarsum.

zamelen ze zich buiten de oude stad bij de paasbult. Plotseling zet de voorzanger het opstandingslied in en de groep trekt naar de voormalige stadspoort, richting Grotestraat. Daar aangekomen wordt door 'Judas' een grote sigaar uitgepakt, die de oudste paaskeerl opsteekt. De paaskeerls nemen elkaar bij de hand, zingend trekt de sliert de stad door, terwijl steeds meer mensen zich aansluiten.⁴ Bij de festiviteiten zijn de paaskeerls gekleed in een bruine overjas en een ouderwets hoedje. Zo trekt men door de straten en een aantal huizen, waar traditioneel borrels op lange tafels staan die door de heren achterover worden geslagen. Tot slot, een uur later, draait de stoet zich in het centrum van de stad in een spiraal naar binnen, waarna de aanwezige kinderen in de lucht worden gegooid. Daarmee eindigt het ritueel.⁵ 's Avonds na het eieren eten flakkert het vuur op de paaskamp hoog op.

Paasstaak

In Denekamp leert men bij het paasfeest allereerst het merkwaardige duo Judas en Krioter kennen. De Judas verzamelt voorafgaand aan de viering geld of eieren. Onder hun leiding wordt er om een uur vertrokken naar landgoed 'Het Singraven' om een boom uit te kiezen en om te hakken. Onder het zingen van paasliederen brengen de mannen deze naar de kerk. Na een kerkdienst wordt de staak op de paaskamp opgericht en een teerton in de top bevestigd. Judas verkoopt de staak bij opbod, waarbij hij door het publiek geplaagd en gehoond wordt. Ook Krioter doet een poging. Uiteindelijk beëindigt Judas de verkoop en meldt het tijdstip waarop het vuur zal branden en nodigt eenieder daarbij uit. 's Avonds brandt het paasvuur en daarnaast hoog in de lucht de teerton. "Oudtijds verbrandde men in het paasvuur vaak een pop, Judas genaamd: dit gebeurt nog te Ulft en Huissen."⁶ Een vergelijkbaar ritueel, compleet met spotternij en een Judas, wordt in het Duitse Ochtrup onder de naam Paoskenstaken gehouden⁷

Vreemd

Het is duidelijk dat beide rituele feesten onderdelen bevatten die met moeite of in het geheel niet met het Christelijk Paasfeest te verbinden zijn. We dienen eerst vast te stellen welke feesten Christelijk zijn te noemen.. Christelijk lijkt mij een feest als het te herleiden is uit teksten van de testamenten, de kerkvaders of de kerkelijke traditie. Anders dus niet. Het feest Kallemooi op Schiermonnikoog wordt weliswaar met Pinksteren gevierd, maar heeft geen enkele basis in Schrift of kerkelijke traditie en is dus niet Christelijk. Ook de feesten in Twente zijn niet op testamenten, kerkvaders of traditie te herleiden. Ja, Judas speelt een rol. Naast Judas staat in Denekamp Krioter, een verbastering van Iskariot.⁸ Merkwaardig is het wel. Judas Iskariot is degene die volgens de evangeliën Jezus verraden heeft, in Denekamp bestaat hij opeens uit twee personen: de verrader Judas en nog eens de verrader Judas,

maar dan onder verbastering van zijn bijnaam, Iskariot. Ze verzamelen geld en verkopen de staak en teerton. En, die brandende teerton, wat doet hij daar eigenlijk? Waarom rookt de eerste paoskeerl een sigaar, aangestoken door Judas? Waarom dragen ze die ouderwetse bruine kleren met een hoedje? Waarom wordt er stevig geborreld door de paoskeerls? Christelijk zijn al die rituelen niet, maar wat dan wel?

Haxey Hood Game

Waar elders dan in Engeland zijn er feesten en spelen waarvan niemand de oorsprong meer kent? Zo vindt daar jaarlijks in het 'Isle of Axhome'(Lincolnshire) op 6 januari het Haxey Hood Game plaats, een spel met heel oude wortels.⁹ De deelnemers zijn zogeheten 'boggins: mensen uit het Bog (moeras). Een 'Hood' is een kap of muts, in dit geval gevuld met stro.

Het moderne ritueel wordt uitgevoerd door twaalf Boggins, wiens leider de Heer of Koning Boggin is en er is een zogeheten Dwaas. In de voorafgaande week zijn deze mannen rondgegaan en hebben geld opgehaald voor het ritueel. Om drie uur houdt de Dwaas een speech in het centrum van het oude dorp. Hij draagt een stok met daaraan vast een leren riem met een met hooi gevulde sok. Tegen het eind wordt er een vuur gestookt bij zijn voeten en een gedeelte van zijn kleding in vlammen gezet. Het wordt 'Smoking the fool' genoemd. Er wordt verteld dat de dwaas in vroeger tijden tijdens het 'smoking' in een lus zat van een touw dat aan een boom gehangen was.¹⁰ In vroeger tijden werd er bovendien geweld gebruikt. Een verslag over het gebruik in 1896 vermeldt dat de Dwaas over het vuur heen en weer werd gezwaaid tot hij bijna stikte.¹¹ Na deze ceremonie wordt de 'Hood', de bundel touw in de leren riem gebonden, opgegooid en begint het spel dat door twee groepen mannen wordt gespeeld. Het is een soort rugby zonder regels waarbij de wijde omgeving het

speelveld is. Het is de bedoeling dat de 'Hood' ofwel in de pub van Haxey ofwel die van Westwoodside terechtkomt. Men denkt dat het woord 'hood' afgeleid is van het Germaanse woord hoofd. Het is heden ten dag een ruig spel waarbij regelmatig gewonden vallen. Hoe het er vroeger uitgezien heeft kunnen we slechts vermoeden...

Lindow man

Het hierboven beschreven verslag staat in een bundel die werd uitgegeven bij het wetenschappelijk onderzoek naar de zogeheten 'Lindow man', een goed geconserveerd veenlijk dat dateert uit het begin van onze jaartelling. De combinatie in een en dezelfde bundel van wetenschappelijke bevindingen omtrent de staat van het veenlijk en het verslag van het Haxey Hood Game is natuurlijk niet toevallig.

De keltologe Ross legt in dezelfde bundel een verband tussen het mensenoffer en het uit de Keltische en Germaanse oudheid bekende motief van de "threefold death".¹² Voor alle veenlijken, voorzover ze nog in een staat verkeerden dat het was vast te stellen (dat wil zeggen in Nederland, Duitsland, Denemarken en Engeland in totaal zo'n 150), geldt dat ze met extreem geweld zijn omgebracht: neergestoken, gewurgd of opgehangen en verdrinken. In Nederland alleen traceerde Van der Sanden al zo'n 50 mensen die in het veen geofferd zijn.¹³ De bekendste is ongetwijfeld het meisje van Yde.¹⁴ Nu hadden volgens alle bronnen de oude Kelten en Germanen eigenlijk een voorkeur voor offers in het vuur. Bijvoorbeeld Caesar vermeldt een ritueel waarbij mensen in een soort pop werden opgesloten en vervolgens verbrand.

"De natie van de Galliers is in zijn geheel zeer toegewijd aan religieuze praktijken en daarom offeren zij mensen die besmet zijn door nogal ernstige ziekten en die in veldslagen en levensgevaaren verkeren, ofwel mensen in de rol van slachtoffers, ofwel beloven ze dat ze die zullen offeren en bij deze offergaven gebruiken ze de druïden als helpers, omdat ze van mening zijn dat de wilsbeschikking van de goden niet tevreden kan

gesteld worden als er geen mensenlevens in ruil voor een mensenleven gegeven wordt en ze hebben de openbaar ingerichte offergaven van dezelfde soort. De anderen hebben reusachtige beelden, waarvan ze de met takken gevlochten ledematen vullen met levende wezens; en nadat ze die in brand hebben gestoken, komen de mensen om door de omringende vlammen. De terechtstellingen van hen die bij een diefstal of een roofpartij of een ander vergrijp gevat zijn achten ze meer dan voldoende doende voor de onsterfelijke goden; maar wanneer er te weinig zijn, verlagen ze zich zelfs tot de terechtstellingen van de onschuldigen.¹⁵ Mensenoffers in de Europese landen zijn er vele geweest, gezien de tientallen die nu na tweeduizend jaar nog zijn teruggevonden.

Hoeveel offers in het vuur zullen er wel niet hebben plaatsgevonden?

Veen

Het 'Isle of Axholme' waar het Haxey Hood Game al gespeeld, bevindt zich midden in een omvangrijk veengebied, waar meerdere veenlijken zijn gevonden. "The game takes place on the fringe of the area

which has produced the greatest number of bog burials of probable ritual origin.¹⁶ (..) Some believe that the Haxey custom is a relic of rites performed in ancient Celtic times."

Uit de overblijfselen blijkt dat de veenlijken bijzonder gewelddadig zijn omgebracht. Ze zijn gewurgd, neergestoken en verdronken in een bloedig heidens ritueel. Van deze lijken zijn er in Europa honderden gevonden. Ze werden toevallig aangetroffen bij veenaufgravingen. Aangezien die al sinds de middeleeuwen plaatsvonden, er geen verslagen van werden bijgehouden en omdat het veen niet altijd die bijzondere conserverende werking heeft, kunnen we vaststellen dat het totale aantal mensenoffers in

het veen een veelvoud van de gevonden honderden moeten zijn. Ze zullen geofferd zijn aan de oppergod Odin of Wodan. "In old Norse literature the rites said to belong to Odin are dedication by a spear, hanging and burning."¹⁷ De deelnemers aan het Haxey Hood Game worden Boggins genoemd of "Bogey men" en het zijn blijkbaar de mensen uit het moeras die een slachtoffer opbrengen. De veenlijken, de bogey men eisen hun slachtoffer op.

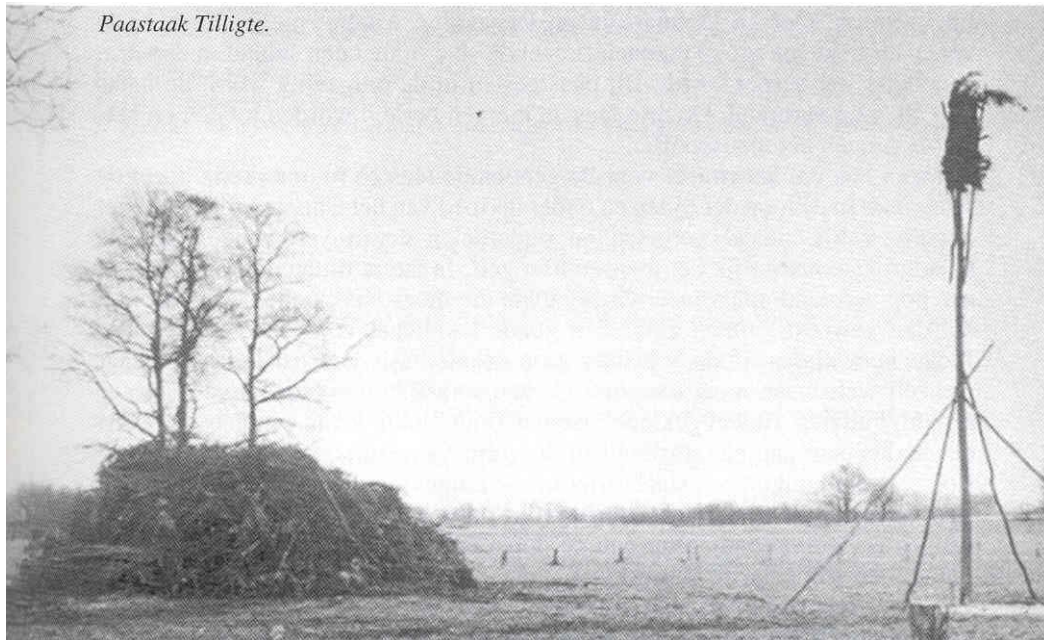

Overeenkomsten

Er zijn dusdanige overeenkomsten tussen de drie rituele feesten dat ik vermoed dat ze een gemeenschappelijke basis hebben: het gaat om een ritueel met niet-Christelijke elementen waarvan het doel en de functie in de loop der tijden vergeten zijn, maar dat met allerlei aanslibbels en wijzigingen door de eeuwen heen is blijven bestaan. Dit verschijnsel op zich: het voortbestaan van een ritueel terwijl de oorspronkelijke betekenis allang verdwenen is, komt heel vaak voor. Niet iets om zich over te verwonderen.

De gemeenschappelijke kenmerken kunnen mijns inziens als volgt worden gekarakteriseerd: een groep ritueel, roodbruin, geklede mannen van een vastgesteld aantal

trekt vanuit het land de stad in onder leiding van leider met een knecht, c.q. ondergeschikte (de 'fool' of Krioter). Deze leider heeft een grote bruine stok (sigaar of leren foedraal) in zijn handen. De groep trekt volgens een vaste route door het dorp en op enig tijdstip gaat dat gepaard met inname van alcohol (in 'n gaank, of later in de pub). Het gebruik van alcohol hoort erbij.¹⁸ Het eindigt tot slot met een vuur (smoking of the fool en paasvuren). Dit laatste is van opmerkelijk belang. Gezien de gebruiken waarbij een Judaspop wordt opgehangen en verbrand, de term 'smoking of the fool' en de vele verslagen van mensenoffers, die gestaafd worden door de tientallen vondsten van ritueel vermoorde mensen in de venen van Noord- Europa, lijkt het erop dat het oude ritueel eindigde met een mensenoffer op de brandstapel. Het slachtoffer werd eerst gewurgd of opgehangen en vervolgens verbrand. Het rituele drinken kennen we uit voorhistorische tijden als behorend bij een begrafenis of crematie. Het ritueel heeft tot op de dag van heden stand gehouden in de vorm van de traditionele koffie met borrel na een crematie of begrafenis.

Fadlan

Mensenoffers lijken in het oude Europa eeuwenlang te zijn voorgekomen. Zo schrijft Tacitus (55-117 na C.): "Tussen alle goden vereren ze Mercurius (de oppergod) het meest, aan wie ze op zekere dagen mensen te moeten offeren."¹⁹ Menschenoffers werden in Europa tot in de tiende eeuw verricht, getuige een verslag uit een verrassende hoek:, de Arabische diplomaat Ibn Fadlan maakte in 921 een reis van Bagdad naar het noorden via de Wolga. Hij schreef er een boek over dat in Europa lang onopgemerkt is gebleven, totdat er

in 1939 een Duitse vertaling verscheen. Zijn verslag bevat een onthutsende beschrijving van een vrijwillig mensenoffer: als de hoofdman van een stam is overleden, meldt een van de slavinnen zich om met hem de dood in te gaan. Na negen dagen van rituelen, met daarin ook geslachtsgemeenschap met de mannelijke familieleden van de hoofdman, wordt ze uiteindelijk door verwurging en messteken ritueel vermoord door een oude vrouw die de Engel des Doods wordt genoemd.²⁰ Ellis Davidson, deskundige op het gebied van oudeuropese godsdiensten, meldt hierover: "She was strangled and stabbed at the same time, a sacrificial ritual associated with the cult of Odin." Na de rituele moord werd ze naast de hoofdman op een schip verbrand.²¹

Conclusie

De bijzondere paasgebruiken in Ootmarsum en Denekamp hebben een tegenhanger in het Haxey Hood Game. Dit laatste ritueel wordt in verband gebracht met rituele mensenoffers in de omringende venen. Sporen van mensenoffers zijn er in Europa tientallen gevonden in de vorm van de veenlijken zoals 'Lindow Man' en het 'Meisje van Yde'. In Haxey zijn het de moerasmensen (Bog people of Bogey men) die het slachtoffer opbrengen.

In het oude Europa had men een voorkeur voor het offer in het vuur, dus het vermoeden bestaat dat het aantal offers in het vuur een veelvoud van de veenlijken vormt. Ook in Ootmarsum en Denekamp waren vroeger uitgebreide venen en trekt een groep mannen ritueel de stad in met een sukkel in de vorm van Judas die bespot wordt. Bij paasfeesten in de omgeving wordt de judas nog als pop verbrand. De drie feesten kunnen herleid worden tot een en het zelfde ritueel, het mensenoffer.

Ik meen ook dat het ritueel voor de genoemde feesten in oorsprong dezelfde vorm had. In de loop der tijden en onder invloed van het Christendom werd het oorspronkelijk ritueel vergeten en onderdelen ervan verdwenen, met als belangrijkste natuurlijk het mensenoffer zelf. In latere tijden werd er nog wel een pop verbrand~ maar men wist niet wie die moest voorstellen. Tja, wie zou dat dan geweest kunnen zijn? Een goede kandidaat vond men de verrader Judas, hoewel daar in de Schriften geen enkele basis voor is. Judas verhangt zichzelf weliswaar, maar van vuur is geen sprake!²) Een reconstructie kan er als volgt uitzien: ritueel geklede mannen, onder leiding van een geestelijk leider herkenbaar aan een attribuut in de vorm van een soort scepter of toverstok,²³ halen hout en een slachtoffer uit de omgeving die ze in een optocht de stad inslepen. Na een rituele dronk en bespotting wordt het slachtoffer opgehangen en verbrand als offer aan de oppergod. Na dit gruwelijk schouwspel volgde een wilde nacht. Wie dit wat al te heidens vindt, moet zich in de avond van eerste Paasdag maar eens vervoegen bij de paasweide en de sfeer proeven. De heidense zinding valt heden ten dage nog jaarlijks te bespeuren als op de eerste zondag na de eerste volle maan in de lente de likkende vlammen zich spiegelen op de glinsterende gezichten rond het paasvuur.

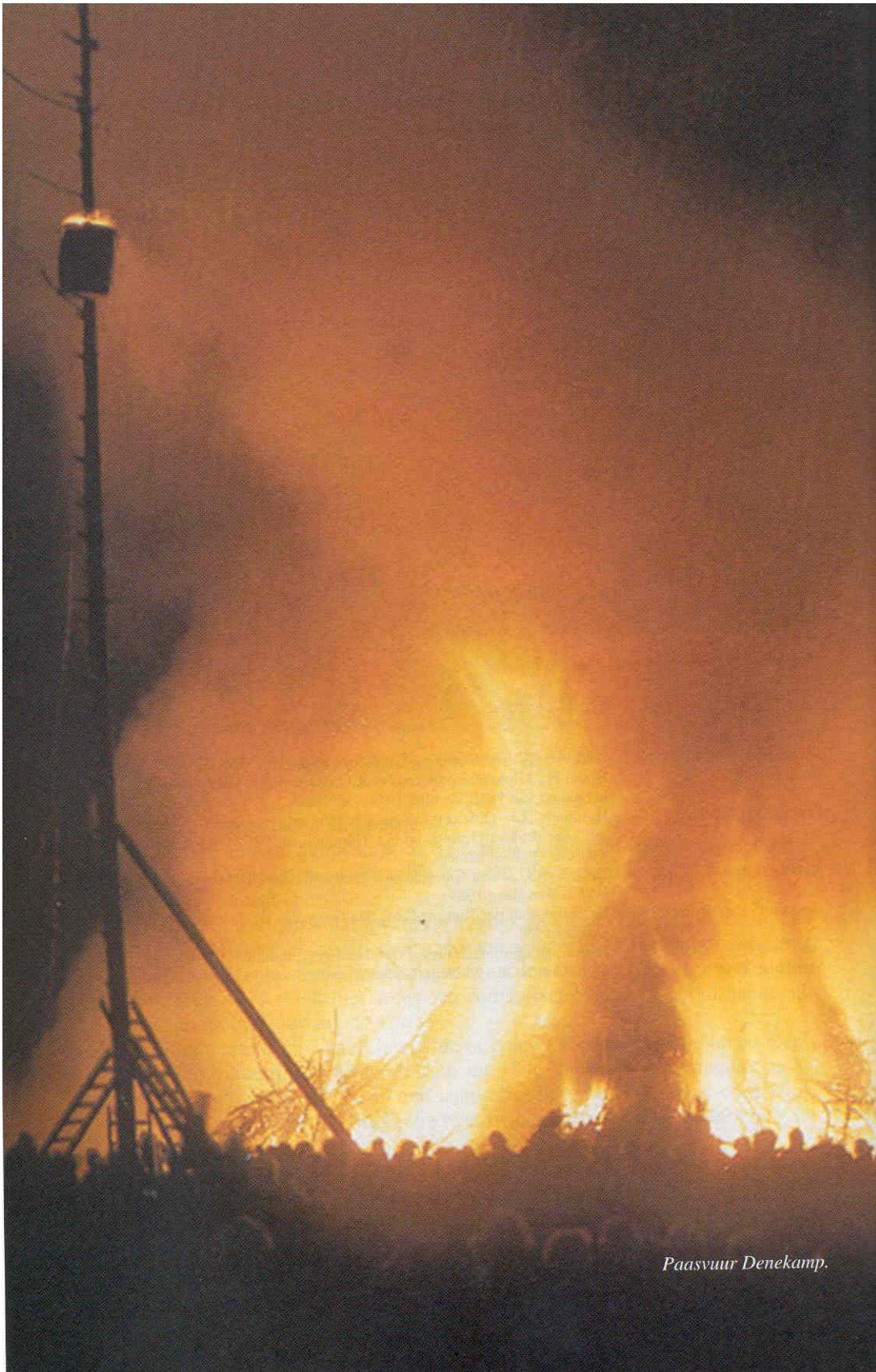
Noten:

- 1 Jager, 1981. p. 108.
- 2 Morshuis. 1994, p. 5.
- 3 Ook Tilligte kent het gebruik van het paasstaakhallen.
- 4 zie b. v. : <http://www.stichtingtoverbal.nl/nl/artikelen/folklore/vloggelen/>
- 5 zie ook: <http://www.twente.nl/cultuur/volk/folklore/paasgebruiken/vloggelen.stm> 6
- Graft. 1978, p.83.
- 7 Sauermann. 1986, p. 332.
- 8 idem.
- 9 zie ook: http://www.penda.org.uk/haxey_hooi:.htm 10 Stead. 1986, p. 171.
- 11 zie: http://www.penda.org.uk/haxey_hood.html
- 12 Ross, A., Lindow man and the Celtic tradition, in: Stead, I.M., Bourke, J.B., Brothwell, Don, 1986. Lindow Man. The body in the Bog. London.
- 13 Van der Sanden 1990, p. 71. 14 Van der Sanden, 1994.
- 15 Caesar, De Bello Gallico VI, 16.
- Natio est ornnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob earn causam, qui sunt adfecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolatuos vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium nurnen placari arbitrantur, publiceque eius- dem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum con- texta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis circumventi flamma exani- mantur homines. Supplicia eorum qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint comprehensi gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed, cum e ius generis copia defecit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.
- 16 Turner 1986, p. 171.
- 17 Ellis Davidson 1981, p. 51.
- 18 Ellis Davidson 1964, p. 164 bespreekt de rituele dronk in de Europese folklore bij de crematie van de geliefde godenzoon Balder. De rituele dronk wordt 'Bragarful' genoemd.
- 19 Tacitus Germania IX, 1 Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostis litare fas habent.
- 20 Zeki Validi 1939, p. 95.
- 21 Ellis Davidson 1975, p. 80.
- 22 Mt. 27:5. En hij wierp de zilverlingen in de tempel en scheidde van daar, en ging heen en verhing zich.
- 23 Het attribuut wordt bij het Haxey Hood Game "Wand" genoemd (= toverstat).

Literatuur:

- Ellis Davidson, H.R., 1975 The ship of the dead. In: Ellis Davidson, H.R., The journey to the other world. Exeter .
- Ellis Davidson, H.R., 1981. Gods and myths of Northern Europe. New York
- Graft, C.C van der, Haan, Tj.W.R. de, (bew.) 1978. Nederlandse volksgebruiken bij hoogtijdagen. Utrecht

- Jager, J.L., 1981. Volksgebruiken in Nederland. Een nieuwe kijk op tradities. Utrecht
- Molen, S..J. van der, Vogt, P., 1980. Onze folklore. Het jaar rond. Amsterdam
- Morshuis, B., Oude Elberink, H., 1994. Paasgebruiken in Ootmarsum. Vlöggelen, paasvuur en poaskeerls. Oldenzaal
- Sanden, W.A.B...van der, 1990. Mens en moeras. Veenlijken in Nederland van de bronstijd tot en met de Romeinse tijd. Assen
- Sanden, W.A.B.van der, 1994. Het meisje van Yde. Assen .
- Sauermann, D., 1986, Ostern in Westfalen. Münster
-
- Stead, I.M., Bourke, J.B., Brothwell, D. 1986. Lindow Man. The body in the bog. London
- Zeki Validi Togan, A., 1939. Ibn Fadlans Reisebericht. Leipzig

Paasvuur Denekamp.